

MÜZAKERECİ DEMOKRASİ İLKELERİ BAĞLAMINDA BİRİNCİ MECLİS'TE MUSUL GÖRÜŞMELERİ

Mosul Negotiations in The First Assembly in The Context of The Principles of Deliberative Democracy

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Ensar KIVRAK

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ensarkivrak@sakarya.edu.tr 0000-
0002-2248-0127

Mustafa TOPKARA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD
mustafa.topkara@ogr.sakarya.edu.tr
0000-0002-2793-6234

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Kivrak, Ensar – Topkara, Mustafa. "Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Meclis'te Musul Görüşmeleri". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 9/1(2021), 1-18..

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 05.10.2021

Kabul Tarihi: 24.04.2021

Yayın Tarihi: 30.06.2021

Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Meclis'te Musul Görüşmeleri

Öz

Alternatif bir demokrasi modeli olarak müzakereci demokrasi, karar alma süreçlerinde tarafların karşılıklı görüşmesini ve müzakere etmesini; bunun neticesinde de ortak bir karara varılması idealini ifade eder. Müzakereci demokrasinin bu idealinin uygulanabilirliği noktasındaki çekince kabul edilmekle birlikte müzakereci demokrasi idealinden farklı olarak onun ortaya koyduğu müzakerenin ilkeleri, tüm demokratik karar alma süreçlerinde uygulanabilir. Bu çalışma, Birinci Meclis içindeki ihtilafların çözülmesi sürecinde müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu bu müzakere ilkelerinin ne derecede uygulanabildiğini ölçmeyi ve böylece gerçek bir müzakere süreci çerçevesinde karar alınıp alınmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, örnek olay olarak Birinci Meclis'te 27 Şubat - 6 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen Musul Meselesi ile ilgili müzakereleri ele almaktadır. Çalışmanın sonucunda, birincisi, Heyet-i Vekile' nin müzakereleri sınırlandırmaya çalıştığı; ikincisi, iç ve dış siyasi dinamiklerin gerektirdiği şartlar sebebiyle müzakereci demokrasinin ilkelerine uygun bir tartışma ortamının oluşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdeal müzakere ilkeleri, Müzakereci Demokrasi, Musul Meselesi, Birinci Meclis

Abstract

Deliberative democracy, as an alternative model of democracy, involves mutual meetings and negotiations between the parties in decision-making processes; As a result, it points out to the ideal of reaching a common decision. Although the reservation about the applicability of this ideal of deliberative democracy is acknowledged, the principles of the negotiation that it puts forward, unlike the ideal of deliberative democracy, can be applied in all democratic decision-making processes. This study aims to measure the extent to which these negotiation principles advocated by deliberative democracy can be applied in the process of resolving the disputes within the First Assembly, and thus to determine whether a decision was made within the framework of a real negotiation process. As a case study, the study evaluates the negotiations on the Mosul Issue held in the First Assembly between February 27 and March 6, 1923. As a result of the study, it was concluded that the first, the Council of Delegation tried to limit the negotiations; Second, an environment which is conducive to debate in accordance with the principles of deliberative democracy was not formed due to the conditions dictated by internal and external political dynamics.

Keywords: Ideal negotiation Principles, Deliberative Democracy, Mosul Issue, First Assembly

Giriş

23 Nisan 1920 ile 15 Nisan 1923 tarihleri arasında görev yapan *Birinci Büyük Millet Meclisi*, üyelerinin kompozisyonu ve işleyişi itibariyle oldukça demokratik bir görünüme sahipti (Velidedeoğlu, 1990: 243). Birinci Meclis'teki mebusların aslî hedefi milli ve bağımsız bir devlet kurmaktı. Bu amaçla, vekillerin siyasi kimliklerini bir kenara bıraktığı ve sadece bu hedef etrafında birleştiği söylenebilir. Meclisin ilk açıldığı zamanlarda bu durumun devam ettiği ve herkesin *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* üyesi sayıldığı görülmektedir (Tunaya, 1952: 529). Ancak zamanla gerek 20 Ocak 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun kabulü esnasında gerekse de anayasanın yorumlanması noktasında farklı gruplaşmalar ortaya çıkmıştır (Öz, 1992: 78). Bu gruplaşmalar zamanla iki kampta toplanmış ve bu kamplar, *Birinci Grup* ve *İkinci Grup* olarak adlandırılmıştır.

4 Şubat 1923'te Lozan görüşmelerinin kesilmesi üzerine, görüşmelerin tekrar başlaması halinde nasıl bir stratejinin izleneceği hususu meclisin gündemine gelmiştir. Bu noktadaki görüş ayrılıkları, 27 Şubat'ta başlayan müzakereler boyunca Birinci Grup ve İkinci Grup arasında ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Lozan görüşmeleriyle ilgili görüş ayrılığının olduğu konulardan birisi de Musul Meselesi'nde izlenecek yol ile ilgilidir. Bu konuda Birinci Grup, *Temsil Heyeti*'nin İngilizlerin teklifi doğrultusunda ortaya koydukları yolu izlemekten yana olmuştur. Buna göre Musul Meselesi Lozan görüşmelerinden çıkarılarak bir yıl içerisinde İngilizlerle yapılacak ikili görüşmeler yoluyla çözülmeye çalışılacaktır. Bunda da başarılı olunamazsa konu, Cemiyet-i Akvam'a intikal ettirilecektir. Buna karşın İkinci Gruba mensup bazı vekiller ise böyle bir yolun izlenmesinin Musul'un kaybedilmesi anlamına geleceğini; meselenin derhal halledilmesi gerektiğini ve hatta bunun için gerekirse yeniden savaşın bile göze alınabileceğini savunmuştur (TBMM, 1923a: 1305-1309).

Herhangi bir meclisin temsilî doğası gereği müzakereci demokrasiye bir örnek teşkil edemeyeceği savunulabilir. Zira meclisin çalışma mantığı içerisinde bir konunun müzakere edilmesi sonucu oylama yöntemiyle o konu hakkında karara varması söz konusudur. Bu itibarla bir mecliste müzakereci demokrasinin temel ilkelerinden olan herkesi ikna edecek ortak bir karara varma gibi bir durum olası görünmemektedir. Bu itibarla bu çalışma, daha baştan kronik bir sorunu haiz olarak düşünülebilir. Fakat diğer taraftan, müzakereci demokrasi ideali bir kenara bırakılarak müzakerenin bizatihi kıymeti kendinden menkul bir değer olduğu kabul edilirse, bu çalışmanın teorik çerçevesi de oluşturulabilir. Nitekim çalışmada esas alınan ölçüt, -müzakereci demokrasinin ideal ilkeleri değil- bizatihi müzakerenin kendinden bir değeri olması itibariyle *ideal bir müzakere sürecinin temel ilkeleridir*. Fakat bu ilkeleri de en iyi ifade

eden ve ortaya koyan yine müzakereci demokrasiye ilişkin teorik çalışmalardır. Bu sebeple müzakereci demokrasinin konunun kapsamı içerisine girdiği savunulabilir.

Ancak bu çalışmada, ilk olarak 1980’li yıllarda ortaya atılmış olan müzakereci demokrasi kavramının bizatihi kendisi günümüz liberal demokrasininin eksikliklerine bir çözüm getirme iddiasında olduğu için 1920’li yıllarda meydana gelen siyasi gelişmeler üzerine uygulanması, anakronik bir sorun olarak görülebilir. Fakat bu çalışma, teorik arka plan olarak müzakereci demokrasiyi değil; onun ortaya koyduğu müzakere ilkelerini esas almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel çıkış noktası, günümüze hitap eden ve hatta günümüz demokrasi tartışmalarında bile artık ilgi uyandırmayan bir konu olan müzakereci demokrasi değil; onun ortaya koyduğu ideal müzakere ilkeleridir. Bu bağlamda müzakereci demokrasi geçmişe götürülemez de onun ortaya koyduğu ideal müzakere ilkeleri, zamanlar üstü bir yaklaşımla ele alınabilir ki bu çalışmada da bu iddiayla hareket edilmiştir. Dolayısıyla müzakereci demokrasinin bu çalışmada ayrı bir başlık olarak yer bulması da ideal müzakere ilkelerini en iyi bir şekilde müzakereci demokrasinin ortaya koyduğunun düşünülmesinden ileri gelmektedir.

Musul meselesi ile ilgili kısaca bahsedilen tartışmaların gerçekten bir müzakere anlayışı içerisinde ve müzakere ilkeleri çerçevesinde yapıp yapılmadığı bu çalışmanın araştırma sorusudur. Bunun ölçülebilmesi için müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu temel ilkeler ve ideal bir müzakerecinin gerekleri etrafında bir değerlendirme yapılacaktır. Dolayısıyla çalışma boyunca öncelikle müzakereci demokrasiden neyin anlaşılması gerektiği ortaya konulacak ve konuyu daha da netleştirmek adına müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştirilere değinilecektir. Ardından Musul Meselesi’nin ortaya çıkışından çözümlüğüne değin meselenin genel seyri hakkında kısaca bilgi verilecek ve son olarak Birinci Meclis’te gerçekleştirilen Musul müzakereleri, müzakereci demokrasi teorisinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri bağlamında değerlendirilecektir.

1. Müzakereci Demokrasi Kavramı

Müzakereci demokrasi, esas itibariyle Jürgen Habermas’ın *iletişimsel eylem kuramına* dayanmaktadır (Erdoğan, 2012: 25). Habermas’ın, konuşma ve sözün önemi üzerine vurgusu, bireyleri aşan ve *ideal konuşma durumu* olarak tanımlanan iletişimi garantileyen *iletişimsel rasyonalitesi*, sözün değerini tekrar ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Habermas, 1999: 47). Dolayısıyla sözü çoğu eleştirel teorisyenler gibi değerini kaybetmiş, mistik içerikli ve bir olumsuzlama aracı olarak görmek yerine eleştirel diyalogu diriltmeye çalışmaktadır. İletişimsel eylem, sözle sınırlı olmayan fakat sözle koordine edilen bir eylem tipi olarak tanımlanmaktadır

(Yıldırım, 2006: 249). Müzakereci demokrasi de esasında sözün ve diyalogun önemini teslim eden; tartışmayı, müzakereyi esas alan bir demokrasi türüdür.

Seyla Benhabib (1999: 104-105)'e göre bir yönetim biçimindeki ortak karara varma süreçleri açısından meşruiyeti ve rasyonelliği sağlamanın ön koşulu, herkesin ortak çıkarı olarak görülen şeyin eşit ve özgür bireyler arasında adil ve rasyonel bir biçimde yürütülen müzakere süreçlerinden kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla müzakereci demokrasi, karar alma süreçlerinde rasyonelliğin ve meşruluğun temeli olarak görülmektedir.

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin değişen dünyada toplumların yeni sorunlarının çözümünde yetersiz kaldığı ve meşruiyet sorunu yaşadığı yargısından hareketle öne sürülen alternatif bir yaklaşımdır (Sitembölükbaşı, 2005: 140). Buna göre, liberal demokrasinin aksayan yönleri şöyle özetlenebilir:

1. Liberal demokrasi, birey merkezliliği ve yurttaşlarla arasında kurduğu sözleşmeye dayalı ilişkiler nedeniyle azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, etnik farklılıklar vb. konularda çözüm sunmakta başarısız olmaktadır.
2. Liberal temsîlî demokraside düzenli seçimlerin yapılması, halkın katılımını sağlamakta fakat kendileri adına alınan kararlarda vatandaşların etkileri düşük düzeyde kalmaktadır. Dolayısıyla vatandaşların çıkarları ile onlar adına alınan siyasal kararlar arasında farklılık ortaya çıkmaktadır.
3. Çoğunluğu elde ederek iktidar olan bir partinin, yönetim organlarının tamamını ele geçirmesi ve iktidarından kaynaklanan yetkilerini çoğunluğa sağlanan haklara azınlığın ulaşmasını engellemek için kullanması, demokrasi açısından sorun doğurmaktadır. Yöneticilerin kendi çıkarlarını gözetmesi, vatandaşa karşı sorumlu oldukları düşüncesinde mugayir yaptıkları icraatlar için hesap verme kanallarının işlevsel olmaması demokratik kurumlara olan güveni sarsmaktadır.
4. Çoğunluk yönetiminden doğan iktidar paylaşımının uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar ekonomik ve sosyal dengesizliklere yol açmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 140-144).

Liberal demokrasinin aksaklıklarına çözüm sunma iddiasındaki *müzakereci demokrasinin* ne olduğunun açıklanabilmesi için aslında öncelikle *müzakereden* neyin anlaşılması gerektiğinin netleştirilmesi gerekmektedir. İngilizce karşılığı olan *deliberative democracy* kavramındaki *deliberative* sözcüğü, Türkçe'ye *müzakere* olarak tercüme edilmiştir. Fakat bu sözcüğün kavramı tam olarak karşıladığı söylenemez. Nitekim *deliberative*, “derin ve uzun uzadıya tartışmayı, istişareyi, hep birlikte bilinçli, dikkatli ve soğukkanlı şekilde düşünüp-taşınmayı ima

ederken, Türkçe'deki *müzakere* kelimesi ilk planda *pazarlık etme* anlamındaki tartışma-görüşmeyi çağrıştırmaktadır” (Erdoğan, 2012: 27). Dolayısıyla müzakereci demokrasi de sonucu tüm toplumu ilgilendiren kararların alınması sürecinde toplumun tüm kesimlerinin müzakereye katılımını sağlayarak bu müzakere sonucunda ortak bir karara varılması hedefini ifade etmektedir.

Dolayısıyla müzakereci demokrasi, ilgili taraflara hitap etmenin, anlaşmazlıkları çözenin ve çatışmaları ortadan kaldırmanın diğer vatandaşlara gerekçesi ortaya konmuş argümanlar sunmaya dayalı bir yöntem bulma arayışını ifade etmektedir. Açıkçası, bir toplumun kaderini ilgilendiren kararların karşılıklı bir tartışma süreci sonunda alındığı bir demokrasi modeli anlamına gelmektedir (Sanders, 1997: 347 akt. Erdoğan, 2012: 27).

Müzakereci demokrasinin bu vurgusu, onun liberal/temsili demokrasiden ayrıldığı noktayı işaret etmektedir. Nitekim liberal/temsili demokraside esas olan, çoğunluk yönetimi ve azınlık haklarının korunması şeklinde kısaca formüle edilebilir. Fakat müzakereci demokrasinin öngörüsüne göre tüm tarafların bir araya gelmesiyle yapılacak müzakereler sonucunda yine tüm tarafları memnun edecek ortak bir karara varılacaktır. Nitekim Habermas'a göre müzakereci demokrasi usulleriyle toplumsal sorunların ele alınması, daha bütüncül karar alma mekanizmalarını geliştirecektir. Böylece kamusal alandaki demokratik müzakere, karşılıklı bir öğrenme süreci sayesinde müzakereye katılanların bakış açısını genişletecek; normal şartlarda dikkatten kaçabilecek çözüm önerilerinden ve yeni bakış açılarından onların haberdar olmalarını sağlayacaktır (Pennington, 2007: 724-725). Bu bakımdan müzakere, bir keşif süreci olmasının yanı sıra farklı ve çatışan görüş sahiplerinin birbirini ikna etme sürecidir de. Dolayısıyla müzakere sürecinin asıl amacı, gerçeği veya doğruyu ortaya çıkarmak değil; kişileri ikna etmektir (Manin, 2001: 502 akt. Erdoğan, 2012: 29). Çünkü ancak müzakere sürecinde çeşitli görüşlerin bir araya gelmesiyle taraflar kendi tercihlerini belirginleştirebilir ve hatta gerektiğinde başlangıçtaki yönelimlerini değiştirebilirler. Bu sebeple müzakereci demokrasi için meşruluğun temeli, bireylerin önceden belirlenmiş iradesi değil iradenin oluşma süreci; bizatihi müzakerenin kendisidir. Yani meşruiyete sahip bir karar, herkesin iradesini temsil eden değil; tarafların müzakeresi sonucu ortaya çıkan karardır. Daha öz bir ifadeyle müzakereci demokraside “konuşma-merkezli demokratik teori oy verme merkezli demokratik teorisinin yerini alır” (Erdoğan, 2012: 30).

Müzakereci demokrasinin genel anlamda şu argümanlara dayandığı savunulabilir:

1. Müzakereci demokrasi, birbirini anlamayı ve siyasal diyalogu hedeflemekte; eşitlikçiliği ve karşılıklı ikna düşüncesini hâkim kılmaya özen göstermektedir.

2. Bireylerin önceden belirlenmiş iradesini değil müzakere sürecinde oluşturduğu iradesini meşruiyetinin kaynağı olarak görmektedir.
3. Bireylerin müzakere ederek değişik bakış açılarını da görmelerini, karşılıklı etkileşimde bulunmalarını, karar alma sürecine bizzat bulunarak ortak bir noktada buluşmalarını ve karar alma sürecinde aktif rol oynamaları nedeniyle kararları benimsemelerini hedeflemektedir.
4. Karşılıklı tanınma ve saygıyı teşvik ederek toplumsal çıkarların bireylerin kişisel çıkarlarından üstün tutulmasını sağlamayı ve böylece derin görüş farklılıkları bulunmayan ihtilafların daha kolay çözümünü hedeflemektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 148-156).

Müzakereci demokrasinin ideal ilkeleri de şöyle sıralanabilir:

1. Müzakere, tartışma şeklinde olmalı ve konu, görüşlerin doğruluğunu sorgulayan bireyler tarafından görüş alışverişi şeklinde yapılmalıdır.
2. Müzakere, kural olarak herkese açık olmalıdır. Kararlardan etkilenecek olan tarafların müzakereye eşit olarak katılma hakkı bulunmalıdır.
3. Müzakere, dış baskıdan bağımsız olarak serbest bir şekilde yapılmalıdır.
4. Müzakereler mantığa dayalı uzlaşmayı amaçlamalıdır ve şartsız devam ettirilmelidir.
5. Müzakereler herkesin eşit çıkarlarını gözetecek şekilde ihtiyaçların belirlenmesini ve gerektiğinde tercihlerin değiştirilmesini hedeflemelidir (Greiff, 2000: 403 akt. Sitembölükbaşı, 2005: 149-150).

1.1. Müzakereci Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler

İlk olarak William Galston (1999: 47'den aktan Erdoğan, 2012: 32) müzakereci demokrasi idealinin sonunda özgürlük taleplerini zayıflatan bir cumhuriyetçiliğe dönüşebileceğini ifade etmiştir. Öte yandan birçok yazar da müzakereci demokrasiyi savunanların müzakerenin önemini abarttıkları görüşündedir. Çünkü deneysel araştırmaların işaret ettiği gibi insanlar gündelik kararlarının birçoğunu sezgisel araçların ve kültürel geleneklerin belirleyiciliği temelinde almaktadırlar. Müzakereci demokrasinin üzerine odaklandığı akıldan ziyade tutku, bağlılık, dayanışma, kendini adama ve rekabet yeteneği gibi değerlerin de siyasette etkisi büyüktür ve bunlar çok kere akılla çatışma içerisindedirler. Ayrıca müzakereci demokrasi, müzakere sürecinin tarafsızlığı ve kişisel çıkar peşinde olmayı bertaraf edeceğini ve böylece kamu yararı üzerinde uzlaşılabilirliğini kabul etmektedir. Dolayısıyla müzakereci demokrasi, siyasette görüş farklılıklarının önemli ölçüde güç ve çıkar farklılıkları yoluyla

şekillendirildiğini göz ardı eden bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedir. Hal böyle olmasa bile müzakere yoluyla makul bir uzlaşya ulaşılabileceği de kesin değildir (Erdoğan, 2012: 33).

Müzakereci demokrasiye yöneltilen eleştirilerden birisi de onun seçkin bir potansiyel taşıdığı yönündedir. Müzakerenin rasyonel ve kişisel çıkar arzusundan uzak olması gerektiğini öne sürmek, bir bakıma özel çıkarların yönlendirdiği sıradan konuşmaları dışlamak anlamına gelmektedir. Bu da müzakereyi bir seçkinler sınıfı etkinliğine dönüştürme tehlikesini barındırmaktadır (Sanders, 1997: 364; Bell, 1999: 74, 75). Ayrıca müzakereci demokrasi savunucularının müzakere için gerekli kabul ettikleri şartların sağlanmasının mümkün olmadığı ve bu durumda da farazi bir genel iradeye başvurulmak zorunda kalılabileceği ileri sürülebilir (Erdoğan, 2012: 35).

Öte yandan, müzakerenin, beklendiği gibi uzlaşya üretmek yerine, çatışmayı artırabileceği de savunulabilir. Müzakere, zıt çıkarlara sahip olan insanların farklılıklarını görünür kılabılır ve siyasi çatışma ve bölünmeyi azaltmak yerine artırabilir (Shapiro, 1999: 30-32 akt. Erdoğan, 2012: 35).

Sonuç olarak müzakereci karar alma yöntemleri konusundaki iyimser yaklaşımın gerçekçi olmadığı savunulabilir. Dolayısıyla asıl mesele, müzakereci süreçlere ne kadar bel bağlanacağı ve müzakereci karar alma sürecine atfedilen önemin ne kadar ileri götürüleceğindedir. Müzakereci demokrasinin, kamusal alanın ve ortak sorunların ötesine geçerek neredeyse bütün sivil hayatı kuşatacak bir şekilde düşünülmesi halinde, bu durumun özgürlük için bir tehdit oluşturabileceği ve farklılıkları sınırlandırabileceği savunulabilir. Dolayısıyla müzakereci demokrasiyle ilgili sorun, onun müzakereci süreçlerin önemini ortaya koymasında değil; demokrasiyi bu süreç ve mekanizmalarla sınırlandırmasındadır. Aslında bu anlayışın temelinde, akla aşırı güveni yansıtan Aydınlanmacı bir düşüncenin yattığı da söylenebilir (Erdoğan, 2012: 40).

Öte yandan, kimi temel meselelerde siyasi çıkar çatışması ihtimalinin daha az olacağı ve dolayısıyla toplumsal uzlaşının sağlanabileceği ve ortak bir karara müzakere yoluyla daha kolay ulaşılabileceği savunulabilir. Tabii bu noktada önemli olan, tarafların belirgin bir çıkar çatışması içinde olmaması; ortak bir uzlaşya zemininde buluşması ihtimalinin yüksek olması ve alınacak kararlarda müzakere sürecine önem verilmesidir. Böylesi bir ortak uzlaşya zemininin sağlanacağı hususların da ortak çıkarları yansıtan dış politika konularında olması beklenebilir. Bu çalışmada da Musul Meselesi örneğinde müzakerenin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Fakat Musul Meselesi ile ilgili müzakere sürecine geçmeden önce genel hatlarıyla Musul Meselesi'ne kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2. Musul Meselesi

Her ne kadar Kurtuluş Savaşı, Yunanistan'a karşı kazanılmış bir savaş olsa da esas olarak Yunanistan'ın arkasında dönemin en önemli gücü İngiltere vardı. Savaş sonrası İngiltere'nin Ankara'ya bakışını ise iki önemli çekince şekillendirmekteydi. Birincisi; halifelik kurumu, İngiltere sömürgelerinde bir isyan hareketi başlatmak için kullanılacak mıydı? İkincisi ise Sovyetler Birliği'nin savaşta yaptığı yardımlar sebebiyle Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşma olacak mıydı (Zarakol, 2011, 112-113; Gökay, 2006, 180)?

Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde Batı kampı içerisinde kalınacağına duyurulması ve bir yıl sonra Halifeliğin kaldırılması, İngiltere'nin bu iki temel çekincesini ortadan kaldırmıştır (Balcı, 2013, 38). Fakat hemen belirtmek gerekir ki bu çalışmanın konusunu oluşturan Birinci Meclis'te gerçekleştirilen Musul görüşmeleri, 27 Şubat-6 Mart 1923 tarihleri arasında denk gelmektedir ki buradan, görüşmelerin devam ettiği sırada İngiltere'nin her iki çekincesinin de henüz ortadan kalkmamış olduğu anlaşılmaktadır. Musul Meselesi ile ilgili meclis görüşmelerinin başladığı bu sırada Lozan görüşmelerinin de çıkmaza girmiş olduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Musul Meselesi'nin çözülememesi üzerine Lozan'da alınan karara göre mesele, dokuz ay içinde Türkiye ve İngiltere arasında çözülmeye çalışılacak; anlaşma sağlanamaması halindeyse Cemiyet-i Akvam'a havale edilecekti. Bu dokuz aylık süre zarfında İngiltere'nin Türkiye'nin talebini kabul etmemesi ve hatta Hakkâri'yi de Türkiye'den istemesi üzerine anlaşma sağlanamamış ve mesele, Cemiyet-i Akvam'a havale edilmiştir (Gönlübol-Sar, 1963, 65 akt. Balcı, 2013, 38). Neticede Cemiyet-i Akvam 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a bırakılması kararını almıştır. Bu minvalde 5 Haziran 1926'da İngiltere ile imzalanan Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması ile Musul, Irak'a bırakılmış; karşılığında da 25 yıl boyunca Irak petrollerinden %10 pay alınması kabul edilmiştir (Balcı, 2013, 39).

3. Müzakereci Demokrasi İlkeleri Bağlamında Birinci Mecliste Musul Görüşmeleri

Çalışmanın örnek olayı olarak seçilen Musul Meselesi, Lozan görüşmelerinin tıkanması üzerine Birinci Meclis'te ilk olarak 27 Şubat 1923'te Lozan tartışmaları çerçevesinde yapılan gizli celselerde gündeme getirilmiş ve meseleyle ilgili müzakereler, 6 Mart 1923 tarihine kadar devam etmiştir.

Lozan görüşmelerinin 4 Şubat'ta kesintiye uğraması üzerine, 27 Şubat'ta toplanan meclis, müzakere edilecek konu başlığını "Hariciye Vekili İsmet [İnönü] Paşa'nın, Lozan Konferansı'nın hudutların tespiti ile alâkalı izahatı ve münkati [kesilmiş] bulunan Konferansın

tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça [delege heyeti¹] takip olunacak strateji esaslarının tespiti” (TBMM, 1923a: 1304) olarak belirlemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Lozan görüşmelerinin tıkanması üzerine görüşmelerin yeniden başlaması halinde Türk tarafının nasıl bir strateji izleyeceğinin belirlenmesi hususu, mecliste müzakereye açılmış görünmektedir. Bu süreçte, Lozan çerçevesinde müzakere edilen hususlardan birisi de Musul Meselesidir.

Bu noktadan sonra çalışmada, müzakere sürecinde Musul Meselesi’ne mebusların yaklaşımının genel seyri özetle aktarılacak ve Musul Meselesi üzerinden yapılan müzakere sürecinin müzakereci demokrasi teorisinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri etrafında tahliline yer verilecektir.

27 Şubat - 6 Mart arasındaki müzakerelerde Heyet-i Vekile, ya sulh ya da harp seçeneklerini meclise sunmuştur. Lozan Konferansı’nda İngiliz heyetinin ve Türk heyetinin bu meseleyi ‘namus’ Meselesi olarak addetmesi, meselenin çözümünü Lozan’da zorlaştırmıştır. İngilizlerin Musul Meselesi’ni halletmeyi bir sene sonrasına erteleme teklifi Türk Heyet-i Murahhasa’sına cazip gelmiştir. Sulh için bütün dünya devletleri ile diplomasi mücadelesi vermektense bu meseleyi bir sene sonraya erteleyip sadece İngilizlerle görüşmek daha akıllıca bulunmuştur. Bu noktada Heyet-i Vekile’nin meclise sunduğu teklifi, Musul Meselesi’nin Lozan görüşmelerinden çıkartılarak bir sene sonra görüşülmesi olarak kısaca özetlenebilir. Fakat Heyet-i Vekile’nin meclise daha baştan iki seçenek sunması, müzakereci demokrasinin bireylerin önceden belirlenmiş iradesinin değil müzakere sürecinde oluşturduğu iradesinin meşru ve geçerli olduğu yönündeki ilkesine aykırı görünmektedir. Nitekim müzakerelerin yalnızca iki seçenek üzerinde yoğunlaşacak olması, farklı çözüm önerilerinin sunulması ihtimalini de ortadan kaldırmış olmaktadır.

27 Şubat tarihli meclis müzakerelerinin açılışında, tıkanmış olan Lozan Konferansı’ndan yeni dönen İsmet Paşa, Lozan görüşmelerinde ilke edindikleri ülke sınırı tanımlamasını şöyle vermektedir: “Bir defa mesaili arziye hudutlar: Garbde Meriç olacak. Hudut Şarkta Musul vilâyetine taalluk eden hudut ve Cenubda Fransızlarla Suriye ile olacak hudut” (TBMM, 1923a: 1305). İsmet Paşa’nın beyanından da anlaşılacağı üzere Misak-ı Milli olarak ifade edilen bu sınırlara Musul’un da dâhil olduğu görülmektedir. İsmet Paşa, konuşmasının devamında, Musul ile ilgili olarak ulusal çıkarlar açısından Musul’u ısrarla istemelerine rağmen diğer taraftan bir zorunluluk altında olduklarını; dolayısıyla müttefiklerin talebi doğrultusunda bir yıl içerisinde İngiltere ile ikili görüşmeler yoluyla çözmek niyetinde olduklarını; eğer mutabakat

¹ Lozan Konferansına katılan Türk delege heyetinde (Heyet-i Vekile) İsmet Paşa (İnönü) (Heyet başkanı, Dışişleri Bakanı), Dr. Rıza Nur Bey (Sağlık Bakanı) ve Hasan Bey (Saka) (Eski Maliye Bakanı) yer almaktaydı.

sağlanamazsa konunun Cemiyet-i Akvam'a taşınması fikrine razı olmak gerektiğini ifade etmiştir. Fakat İsmet Paşa'nın bu ifadeleri, mecliste muhalif seslerin yükselmesine sebep olmuştur (TBMM, 1923a: 1305). Meclis içerisinde yükselen seslerden, İsmet Paşa'nın talebinin tartışmasız kabul görmeyeceği anlaşılmıştır.

Musul Meselesi'nin bir sene sonraya ertelenmesi teklifi mecliste büyük tepkilere yol açmıştır. İkinci Grup, Musul Meselesi'nin ertelenmesini Misak-ı Milli'den fedakârlık edildiği yönünde yorumlamıştır. Bursa mebusu Operatör Emin Bey² “Efendiler, yalnız Musul ile kalmaz, Musul’u verdiğimiz gün hudut Erzurum’dur” (TBMM, 1923a: 1307) diyerek Musul Meselesi'nin Lozan Konferansı görüşmelerinden çıkarılmasına tepki göstermiştir. Erzurum mebusu ve İkinci Grubun öncülerinden olan Hüseyin Avni Bey³, Ali Şükrü Bey⁴, Osman Bey⁵ gibi isimler de Musul Meselesi'nin ertelenmesini sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Genel olarak eleştirileri, Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkarılmasının Musul’u kaybetmeye kadar gidebileceği yönündedir. Bu noktadan sonra Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a gitmesiyle elimizden çıkacağıın İkinci Grup içinde ortak bir kanaat haline geldiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte Heyet-i Vekile bunun sadece bir teklif olduğunu, kabul edip etmemenin meclisin iradesinde olduğunu da dile getirmiştir. Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa da tartışmaların uzaması üzerine Musul Meselesi'nin bir sene sonraya ertelenmesinin memleket için daha faydalı olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

Bugün suhuletle hepimiz anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekte ısrar edersek muharebeye dahil oluruz. Binaenaleyh Musul mes'elesini bir seneye kadar hal etmek; üzere talik edip sulhe geçmek ve muharebeyi kabul etmemek, mümkün müdür, kabil midir ve faideli midir? Bu muhakemeyi suhuletle yapabiliriz ve bunun için zan etmem ki vaziyeti askeriye hakkında vaziyeti hariciye hakkında, vaziyeti siyasiye hakkında fazla malumata arzı ihtiyaç edersiniz (TBMM, 1923a: 1318).

Tartışmaların bu ilk gününde, her ne kadar müzakere süreci iki seçenek ile sınırlanmış görünse de Heyet-i Vekile'nin teklifine güçlü bir muhalefetin oluşmuş olması, müzakere süreci için olumlu görülmelidir. Nitekim bu durum, müzakereci demokrasinin ilkelerinden birisi olan

² Mehmet Emin Erkul (1881-1964), Kalpaklı Emin Bey olarak da tanınan doktor, siyasetçi. İstanbul'un cumhuriyet dönemindeki ilk belediye başkanı.

³ Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948), Erzurum mebusu. 1945'te kurulacak olan Millî Kalkınma Partisi'nin kurucularındandır.

⁴ Ali Şükrü (1884-1923), Trabzon mebusudur. İkinci grubun öncülerindedir. Birinci Meclis'te Birinci Gruba karşı en sert muhalefeti ortaya koyan milletvekili olarak tanınmıştır. 1923'te suikaste kurban gitmiştir.

⁵ Osman Nuri Özgen (1888-1943), Lazistan mebusudur. TBMM Nâfia Encümeni Reisliği görevinde bulunmuştur.

konunun eşit şartlarda müzakere edilmesi ilkesinin sağlanabilmesi için İkinci Grubun yeterli muhalif sese sahip olduğunu göstermektedir.

3 Mart 1923 tarihli “Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat” (TBMM, 1923b: 29) başlıklı oturumda Mehmet Şükrü Bey⁶ gerek Musul Meselesi’nde gerekse iktisadi ve mali mesailde Heyet-i Vekile’nin Meclis-i Ali’ye yeterli malumat vermediğini iddia etmiştir. Bu iddiasını da Heyet-i Vekile’nin Musul Meselesi’ni bir oldubittiye getirmek istedikleri iddiası ile devam ettirmiştir (TBMM, 1923b: 34). Mehmet Şükrü Bey’in bu görüşünden hareketle, Heyet-i Vekile’nin bu tutumunun müzakere sürecini güçleştiren bir yönünün olduğu savunulabilir. Nitekim bu durum, müzakereci demokrasinin karşılıklı görüş alışverişinde bulunma, eşitlikçilik ve özellikle de karşılıklı ikna ilkelerine uygun düşmemektedir.

Mehmet Şükrü Bey’in bu iddialarına karşılık olarak Hüseyin Rauf Bey⁷ gizli bir şey yapmak istemediklerini ancak tehlikeleri dile getirdiklerini ifade etmiştir. Hüseyin Rauf Bey’e göre bu işin ortası yoktur. “Heyet-i Vekile müzakerelerin hep aynı çerçevede dönmesinden ziyade esas meselenin konuşulmasından taraf olmuştur. Heyet-i Vekile devletin menfaatini düşündüğü için müzakereleri hızlandırmak ve tedbirli davranmak zorundadır” (TBMM, 1923b: 36) diyerek bu iddialara yanıt vermiştir. Hüseyin Rauf Bey’in bu görüşlerinden hareketle bizatihi Heyet-i Vekile’nin değil fakat mevcut şartların müzakere sürecini kısıtladığı ve zorlaştırdığı savunulabilir.

Erzurum mebusu Mustafa Durak Bey⁸ de müzakerelerin hızlandırılmasının memlekete faydalı olacağını; meclisteki vekillerin karar vermekle yükümlü olmadıklarını ancak verilen teklifi anlamakla yükümlü olduklarını ifade etmiştir. Ancak bununla birlikte verilen projenin ve hükümetin kanaatlerinin müzakereye açılması gerektiğini düşünmektedir. Bunların müzakereye açılmamasını hükümetin siyaset yapmak istediği şeklinde yorumlamıştır. Ali Şükrü Bey’in “Efendiler; bütün illet bir noktadadır. O da Meclisimiz icraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir meclistir. Fakat Hükümetimiz âdeta kabine usulü veçhile siyaset tedvir etmek istiyor. Yani yaptığı projeyi bizden saklıyor. Bu da bir siyasettir.” (TBMM, 1923b: 36) sözlerinden de

⁶ Mehmet Şükrü Koç (1887-1938), Karahisar mebusudur. Adalet komisyonu başkanlığı, Mali Kanunlar Komisyonluğu ve Anayasa Komisyonluğunun sözlüğünü yapmıştır. (1923b)

⁷ Hüseyin Rauf Orbay 81881-1964), Sivas Mebusudur. İcra vekilleri Reisliğini yürütmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurucuları arasında yer almıştır.

⁸ Mustafa Durak Sakarya (1876-1942), eski Emniyet-i Umum Müdürü, 1933-35 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

anlaşılabileceği üzere Lozan Konferansı'nda verilen projenin meclise sunulmamasını hükümetin siyaset yapmak istemesi olarak yorumlamıştır.

4 Mart 1923'te yapılan "Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbakir Mebusu Zülfü Beyin⁹ izahatı" başlıklı görüşmelerde, İngilizlerle bir sene sonra anlaşılabilmesi durumunda konu Cemiyet-i Akvam'a gider ve Türkiye aleyhinde sonuçlanırsa Heyet-i Vekile'nin nasıl bir yol izleyeceğine dair tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın ve Hüseyin Rauf Bey'in bu konudaki sorulara verdikleri cevapların muğlak ve geçiştirme hissi veren cevaplar olduğu görülmektedir. Bu geçiştirici cevaplar, meclisteki Birinci ve İkinci Grup mebusları arasında şiddetli tartışmalara sebep olmuştur. Heyet-i Vekile, sulhu mevcut şartlarda memleket için mecburi görmekteydi. Hüseyin Rauf Bey, İngilizlerin ilk önerdiği teklifin hiçbir şekilde kabul edilemeyecek durumda iken görüşmeler sonrası ikinci teklifin daha ümit verici olduğunu dile getirmiştir. Bu ümitle mesele bir sene sonraya ertelenirse Musul'un alınmasına dair bir ümidin var olabileceğini savunmuştur (TBMM, 1923c: 87).

Fakat muhalefet, Musul Meselesi'nin ertelenmesine itiraz etmektedir. Nitekim Musul'un etnik yapısı homojen değildir ve dolayısıyla ekseriyeti Kürtler olmak üzere Türkler ve Araplardan oluşan etnik yapının, bölge sınırlarında Kürdistan ve Ermenistan gibi devletlerin temellerinin atılması için kullanılma ihtimali vardır. Bu minvalde 4 Mart müzakerelerinde tartışılan önemli hususlardan biri de İngilizlerin Kürdistan ve Ermenistan Devleti kurma hayaline dair olan sorulardır. Hüseyin Rauf Bey bu meseleye dair görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Musul deyince ekseriyeti kahiresi Türk ve Kürt olan, denen hatta aslen bir olan ve bir millet olmamak için hiçbir sebep mevcut olmayan ve bu iki ırkla meskûn olan mıntıkayı murat ediyorum. Bu mıntika mutlak ve mutlak Türkiye halkını teşkil eylemeli ve hududa dâhil olmalı (TBMM, 1923c: 86).

Görülebileceği üzere Türkler ve Kürtler Heyet-i Vekile tarafından kardeş sayılmakla birlikte tarihi ve kaderi bir olan iki millet olarak görülmektedir. Hüseyin Avni Bey, her ne kadar o günün şartlarında kardeşlik hukukunun geçerli olduğunu kabul etse bile gelecek için tedbir alınması gerektiğini hatırlatmıştır. O'na göre Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkartılması ile başlayacak sürecin sonucunda Kürdistan ve Ermenistan devletlerinin kurulma ihtimali söz konusudur. Türkiye'nin vatan topraklarının bu şekilde tehlikeye gireceğini İran ve

⁹ Mehmet Zülfü Tigrel (1876-1940), Lozan Konferansı'nda Temsil Heyeti'ne danışmanlık yapan isimlerdendir.

Türkiye'deki Kürtlerin kandırılıp ayaklandırılma ihtimalinin de bulunduğunu dile getirmiştir. Kendi nesillerinin buna tenezzül etmeyeceğinden emin olduklarını ancak gelecek nesiller için tehlike arz edebileceğinden bahsetmiştir (TBMM, 1923c: 94). Bu tartışma, 5 Mart 1923'teki müzakerelere de yansımıştır. İzmit mebusu ve ikinci gruba yakınlığıyla bilinen Sırrı Bey'e¹⁰ göre İngilizlerin sömürge bölgelerinde güçlü bir İslam devletinin bulunmasını istemeyeceği açıktır. Bu sebepten ötürü mesele Cemiyet-i Akvam'a giderse Musul'un elimizden çıkacağını ve orada bir Kürt ve Ermeni devletlerinin kurulabileceğini belirtmiştir. Bu durumun da Türk hükümetini zaafa düşürecek bir mesele haline dönüşmesinden endişe etmiştir (TBMM, 1923d: 112). Hüseyin Rauf Bey ise bu eleştirilere yönelik olarak bu tehlikelerin göz önünde tutularak çalışmalara devam edildiğini ifade etmekle yetinmiştir. Hüseyin Rauf Bey'in konuya açıklık getirilmeden yalnızca tehlikenin göz önünde bulundurulduğu şeklindeki kestirme cevabının, müzakere sürecini baltalayıcı bir niteliğe sahip olduğu savunulabilir.

5 Mart 1923 tarihli "Lozan Konferansı'ndaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat" başlıklı görüşmelerde ise Musul Meselesi'nin Lozan görüşmelerinden çıkarılma teklifi tekrardan tartışma konusu olmuştur. Tevfik Rüştü Bey'e¹¹ göre İngilizlerin verdiği ilk teklif, müstemleke (sömürgeci) hukukuna dayanan bir tekliftir. İngilizler bu teklifi kabul ettiremeyince sulhan çekilmeyi ve müzakereleri uzatmayı tercih etmiştir. O'na göre doğrudan Cemiyet-i Akvam'a gitmektense görüşmeleri bir sene ertelemek daha evlâdır. Bu bir diplomatik manevra olarak yapılmıştır (TBMM, 1923d: 126-129). Fakat Tevfik Rüştü Bey'in ardından söz alan Ali Şükrü Bey'e göre Musul Meselesi'ni görüşmeyi bir sene sonraya ertelemek onu kaybetmekten farksız olacaktır. Ayrıca Lord Curzon¹² ile İsmet Paşa arasında geçen özel konuşmanın kayıtlara geçen kısmından anlaşıldığı kadarıyla Lord Curzon'un Süleymaniye, Kerkük, Zaho gibi Musul'un topraklarının dörtte üçünü Türklere vermeyi teklif ettiğini ancak İsmet Paşa'nın bunu kabul etmediğini iddia etmiştir. Ali Şükrü Bey'in iddiasına göre, İngiliz Avam Kamarası'nın Irak'ta kalmanın İngilizlerin aleyhine olduğunu ve dolayısıyla Irak'tan çekilmeyi tartıştığı bir dönemde İsmet Paşa'nın Musul Meselesi'nin ertelenmesini ortaya atması, İngilizleri bu meseleyi tekrar düşünmeye itmiştir. İngiliz Avam Kamarası'nda Irak gündemi oylanırken *Türk sulhunu bekleyelim, ona göre karar veririz* mealindeki ifadelerin Ali Şükrü Bey'in tespitlerini doğrular nitelikte olduğu söylenebilir (TBMM, 1923d: 133-134).

¹⁰ Hüseyin Sırrı Bellioğlu (1876-1958), Dördüncü Dönem Meclis-i Mebusan üyesidir. Birinci Meclis'te İzmit vekili olarak bulunmuştur.

¹¹ Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), Menteşe mebusudur. Birinci Gruba mensuptur. 1925-1939 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulunmuştur.

¹² Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı. Lozan Konferansı'nda İngiliz heyetine başkanlık etmiştir.

Mecliste müzakerelerin uzaması ve ortak uzlaşının sağlanamaması üzerine Birinci Grup üyeleri, meclise Lozan Konferansı'nda Heyet-i Vekile'ye itimat edilmesi için bir takrir getirmiştir. Bu takrir, 6 Mart 1923'te "Lozan Konferansı'ndaki tekâlifi Sulhiye üzerindeki müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü" konu başlığı altında gizli bir oturumda oylanmıştır. Oturum önceki günlerde tartışılan Musul Meselesi'nin Lozan Konferansı görüşmelerinden çıkarılmasının iyi ve kötü yönlerine dair tartışmalarla başlamıştır. Mustafa Durak Bey ve Bitlis mebusu ve İkinci Gruba mensup olan Yusuf Ziya Bey¹³, özellikle Musul'un konumunun öneminden bahsederek Musul'un tarihinin Anadolu'dan ayrılamayacağını Kürtlerin tarihinde, kültüründe önemli bir yeri bulunduğundan bahsetmişlerdir. Musul olmadan yapılan bir antlaşmanın yarım bir antlaşma olacağını ve gelecekte büyük sıkıntılara sebep olabileceğini dile getirmişlerdir. Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a gitmesi halinde bizim olamayacağını ve sınırlarımızda Kürdistan ve Ermenistan devletlerinin kurulabileceğini ve böylece yeni bir cephenin daha açılabilceğini ifade etmiştir. Mustafa Durak ve Yusuf Ziya Beyler bu teklifin bir oyun olduğunu ve tarih karşısında sorumlu tutulmamak için bu oyunun tuzağına düşülmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir (TBMM, 1923e: 162-163). Hüseyin Rauf Bey, bu eleştiriler üzerine "Cemiyet-i Akvam elimizde değildir. Fakat Cemiyet-i Akvam'ın kararını kabul edip etmemek elimizdedir." diyerek Musul'u vermek gibi bir düşüncelerinin söz konusu olmadığını, Musul'u almak için azimle çalışacaklarını ifade etmiştir (TBMM, 1923e: 188). Bu oturumda Yusuf Ziya Bey tarafından Hüseyin Rauf Bey, müzakere esnasındaki sabırsız tutumları sebebiyle müzakereye karşı olmakla itham edilmiştir. Teklife muhalif herkesin sözünü keserek konuşması ve müzakere esnasında hiddetlenmesi (TBMM, 1923e: 165) Hüseyin Rauf Bey özelinde Heyet-i Vekile'nin müzakere etmekten yana olmadığı izlenimini vermektedir. Fakat diğer taraftan Heyet-i Vekile'nin, müzakerelerin daha fazla uzamasının memleket menfaatlerine zarar vermesinden ve milli mücadele sürecinde dışarıya karşı verilen birlik ve beraberlik imajının zarar görmesinden endişe ettiği görülmektedir. Zaten bu sebeple 6 Mart 1923'te bu takriri verdiklerini ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa da görüşmelerin uzamasına karşı tepkisini şu şekilde dile getirmiştir:

Arkadaşlar; altı yedi günden beri malûm olan mesele üzerinde heyeti aliyenizce müzakere cereyan etmektedir. Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanaatindeyim. Bütün bu mütalaat ve izahat ile

¹³ Koçzade Yusuf Ziya Bey (1882-1925), Bitlis mebusudur. İkinci Grubun saltanatın kaldırılmasına karşı çıkan fikirlerini meclis konuşmalarında savunmasıyla bilinmektedir.

mevzuu bahis olan meselenin iyi ve fena cihetleri bütün rüfekaca tamamiyle anlaşılmiştir. (TBMM, 1923e: 173)

Bu sözlerden hareketle müzakerelerin uzamasının, memleket menfaatine olmadığı gerekçesiyle istenmeyen bir durum olduğu söylenebilir. Bu tavrın verilmesi, Birinci Meclis'te müzakere ortamının yeterince sağlanamadığı, hükümetin müzakerenin seyri kendi aleyhine dönünce müzakereleri kesebileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim meclise verilen bu tavrın, 6 Mart 1923'te kabul edilerek Lozan Konferansı'nın gidişatı, Heyet-i Vekile'nin keyfiyetine bırakılmıştır (Bolat ve Demiraslan, 2013: 38). Böylece hem Musul konusu hem de genel olarak Lozan görüşmeleri, meclis gündeminden düşmüştür.

Sonuç

Kesilen Lozan görüşmeleri sonrasında meclis gündemine gelen genelde Lozan ve özelde Musul Meselesi, Birinci Meclis'te ciddi tartışmalara sebep olmuş görünmektedir. Fakat Musul Meselesi özelinde, görüşmelerin müzakereci demokrasi ilkeleri açısından pek çok sorunlu noktayı da içerdiği iddia edilebilir. Bu sorunlu noktalar, kısaca şöyle izah edilebilir:

1. Öncelikle müzakereci demokraside müzakere süreci, yukarıda da belirtildiği üzere anlaşmazlıkları çözenin; çatışmaları ortadan kaldırmanın ve tüm tarafları memnun edecek bir karara varmanın aracı olarak görülmektedir. Fakat Musul özelinde ele alındığında, müzakereler sonucunda anlaşmazlığın ortadan kalktığını ve muhalefetle ortak bir kanaatte buluşulduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla tüm tarafları memnun edecek bir karardan bahsetmek de olası değildir.

2. Heyet-i Vekile tarafından müzakerelerin ya harp ya sulh seçenekleri arasına sıkıştırılması ve sulh için de meselenin bir yıl ertelenerek İngiltere ile ikili görüşmeler yoluyla çözülmesi görüşünün dayatılması, müzakereleri zorlaştırmış görünmektedir. Nitekim bu şekilde seçeneklerin sunulmasının ve belirli bir görüşün dayatılmasının müzakere sürecinde dikkatlerden kaçabilecek yeni bakış açılarının ve çözüm önerilerinin doğmasına engel teşkil ettiği savunulabilir.

3. Özelde Heyet-i Vekile'nin ve genelde Birinci Grubun Musul ile ilgili oldubittiye getirmeye çalışan tutumunun birbirini anlamayı ve siyasal diyalog kurmayı zorlaştıran ve dolayısıyla görüş alışverişini ve ortak bir paydada buluşabilme ihtimalini güçleştiren yönlerinin olduğu savunulabilir. Nitekim Birinci Meclis'in görev süresinin yakın zamanda sona erecek olması ve kurulacak yeni mecliste daha güçlü olabileceğini ve dolayısıyla kendi istediği yönde karar

alabileceğini düşünen Birinci Grubun meseleyi oldubittiye getirmek istemesi de müzakereyi zorlaştıran unsurlar arasında görülebilir.

Bu üç madde, görüşmelerin müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu müzakere ilkeleri açısından sorunlu noktaları işaret etmektedir. Fakat diğer taraftan konuya bir de *dış baskılar* çerçevesinden bakmak gerekmektedir. Nitekim müzakereci demokrasinin ilkelerinden birisi de müzakerelerin dış baskıdan uzak ve katılımcıların serbest olarak müzakereye katılımını öngörmektedir. Fakat ülkenin içinde bulunduğu savaş sonrası durumu halinde ve henüz bir barış anlaşması sağlanamamışken; üstelik sağlanmak istenen barış anlaşması süreci tıkanmışken bu konuların yeterince ve gereğince müzakere edilebilmesi imkânı sınırlı görünmektedir. Ayrıca görüşmeler, mecliste her ne kadar gizli celseler yoluyla gerçekleştirilse de görüşmelerin uzamasının ve bir karara varılamamasının meclisin iç tutarsızlığını açığa çıkaracağı ve İngiltere karşısında zafiyete sebep olacağı yönündeki çekinceler, haklı görülebilir bir mahiyettedir.

Son tahlilde denilebilir ki Birinci Meclis'te yürütülen Musul tartışmalarında hem Heyet-i Vekile'nin ya harp ya sulh şeklinde iki seçenek sunarak müzakereyi sınırlandırması ve Birinci Grubun meseleyi oldubittiye getirmek istemesi sebebiyle hem de içinde bulunulan siyasi şartların hızlı karar vermeyi ve siyaseten olumsuz sonuçlara yol açmamak için görüş ayrılıklarını görünür kılmamayı gerektirmesi sebebiyle müzakere sürecinde müzakereci demokrasi ilkeleri açısından olumlu bir tablonun oluşmadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Bell, Daniel A. "Democratic Deliberation: The Problem of Implementation". *Deliberative Politics: Essays on Democracy and Disagreement*. ed. Stephen Macedo. 70-87. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Benhabib, Seyla. "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru". *Demokrasi ve Farklılık*. ed. Seyla Benhabib. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Bolat, Bengül Salman - Demiraslan, Tekin. "Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53 (2013), 29-60.
- Erdoğan, Mustafa. "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, 22 (2012), 25-43.
- Gökay, Bülent. *Emperyalizm ve Bolşevizm Arasında Türkiye*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Gönlübol, Mehmet vd.. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Habermas, Jürgen. "Demokrasinin Üç Normatif Modeli". *Demokrasi ve Farklılık*. ed. Seyla Benhabib. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Öz, Esat. *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*. Ankara: Gündoğan, 1992.
- Pennington, Mark. "Hayekian Political Economy and the Limits of Deliberative Democracy". *Political Studies* 51, 4 (2003), 722-739.
- Sanders, L. Michel. "Against Deliberation". *Political Theory*, 25, 3 (1997), 347-375.

- Shapiro, Ian. "Enough of Deliberation: Politics is about Interests and Power". ed. Stephen Macedo. 28-38. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Sitembölükbaşı, Şaban. "Liberal Demokrasinin Çıkılmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10 (2005), 139-162.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 27 Şubat 1339* [1923a]
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 3 Mart 1339* [1923b].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 4 Mart 1339* [1923c].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 5 Mart 1339* [1923d].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları Cilt: 28, 6 Mart 1339* [1923e].
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayım, 1952.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *İlk Meclis: Milli Mücadele'de Anadolu*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.
- Yıldırım, Yılmaz. "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 2 (2006), 1-20.
- Zarakol, Ayşe. *After Defeat: How the East Learned to Live with the East*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.